

b) Drugi dël novoga testamenta, u kom se zadrže apostolske epistole po ordinu, kako broj na drugi strani ove karte kaže. Štampan u Tubingi 1563 u 1000 primjeraka. Knjiga imade 111 lista ili 222 strane. U predgovoru ove knjige potpisani su Anton Dalmatin, Stefan Istrijan i Juraj Juričić.

Bilješka. Kukuljević u svojoj Bibliografiji hrvatskoj navodi još ove protestanske knjige, kojih ja nijesam vidio :

a) Probe iz sv. pisma iz Izaije proroka glagolskimi i latinskimi slovi. U Tubingi 1564. Ove je probe izradio Dalmatinac **Leonhard Merherić** (u Šafarika **Merhečić**), koji je pomagao prevadati sv. pismo Antonu Dalmatinu i Stipanu Istrijanu.

b) Epistole sv. Pavla od Trubera i Antona Dalmatina. V Tubingi 1582.

6. Obrednici ili rituali.

Obrednici ili rituali napisani su naizmjenice slavensko-hrvatskim (crkvenim) jezikom ili narodnim prema sadržaju dotičnoga odlomka ili članka. Ako je dotični članak radio o strogo crkvenom pitanju ili poslu, napisan je slaveno-hrvatskim jezikom, a ako je radio o kakovom drugom pitanju, koje nije bilo baš strogo crkveno pitanje, napisan je narodnim hrvatskim jezikom.

a) Najstariji ritual, koji nam je poznat, sačuvao se je u akademjskom rukopisu III.a.15. od lista 1.—36. ¹⁾

Sadržaj mu je ovaj: Iza kratkoga uvodnoga članka dolaze ovi kratki članci: Kapitul o zlê ženê (1a), kapitul ot razdêlenija têla Hristova, se je kapitul ot osvećenija telesnoga i ot crkvenih' riči (2a), ot posvećenija crkvenoga kapitul (2b). ot devet' činov' anjelskih kapitul (3b), ot 7 blaženstvi kapitul (3b), vrême sedmo desetno kapitul, — jevanjelje ot muki kapitul (4a), — ot oficija, — zač ne zvone, — tablica (na križu) ča dê, — zač svêće ugašaju' (4b), zač se ne govori, bože, v pomoć' moju (5a), ot vapja, — zač se oltari svlače i zač se moli za ljudi, — ot ognja novago, — v subotu kapitul, — ot aleluje (5b), ot posvećenija i napravljenja, — ot naglavnika, — od bele rubače, — ot pasa, — naručnik (6a), štolâ, ot planide, ot krune biskuplje, ot prstena, ot vshoda popova k' oltaru, — zač stane prvo na desno

¹⁾ Ovaj rukopis sastoji iz prvotna tri rukopisa ili djela. Prvi siže od lista 1.—36., drugi od lista 39.—49., treći od lista 50.—64.

(6b), ot znamenji, ot gospodi pomiluj, ot slava v' višnih' (7a), ot apustola, ot evanjelija, zač evanjelije z glavu otkr'venu poslušamo, ot znamenija evanjelija (7b), zač znamenamo se, ot znamenji na usteh, od znamenji na prseh', ot knjig', ot znamenja križa na konci evanjelija (8a), ot kadilnika i tamjana, ot tajne, ot sveta (8b), ot patene, kapitul têla Hristova, ot aganče božji (9a), zač pop' vraća se na konci mise na desno, zač se znamenuje (9b), ot prvoga stanjenja popova pri oltari, ot muki gospodnje (10a), ot sudnjega dne (11b), ot muk paklenih (13a), ot slave rajske (13b), ot Jerosolima i groba božja, čtenije ot posvećenija crkve (prepisano iz trećega djela ovoga rukopisa, isp. 17a i 55a), čtenije trih' kralji (prepisano iz trećega djela ovoga rukopisa, isp. 18a i 55b), od jerêja (prepisano iz trećega djela ovoga rukopisa, isp. 20a i 57b), ot muke Hristove (prepisano iz trećega djela rukopisa, isp. 24a i 59a), ot pokajaniji grêh' (prepisano iz trećega djela ovoga rukopisa, isp. 29a i 54a i b), mirakul blažene djevice Marije na ženi, koju je muž vragu obećao (31a i b), mirakul blažene djevice Marije na vitezu, koji je pošao u samostan (31b i 32a), mirakul s. Marije, kako je pomogla slikaru, koji ju je naslikao (prepisano iz drugoga djela ovoga rukopisa, isp. 44b i 45a), od almužna i molitvi i družeh' bogomolj', ot muki i smrti Hristovi (32a i b), ot pakla (33a), čtenije o dušah', ke su v paklê (34a), ot vremen' človičaskih' (35b) i priča o postanku i sudbini grada Troje (36). — Ovo je djelo manjkavo, tako je iščupan jedan ili više listova, kao iza lista 29., 35. i 36. Ovaj rukopis pripada 14. vijeku. Dakako da imade u njem pored strogo ritualne građe i druge kao i u ostalim hrv. glagolskim ritualima.

b) Ritual (trebник) koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom Ia 60., od koga se je sačuvalo 18 pergam. listova. Ovaj rukopis potječe iz 15. vijeka, napisan je bio za svjetovne popove. Nije se sačuvalo potpun, već samo jedan dio, koji govori o obredu blagoslova soli i vode, krštenja, vjenčanja, posljednje ispovijedi i pomazanja, preporučenja duše i pogreba.

c) Ritual od 34 lista, što ga spominje Brčić u Radu LIX. str. 159.—166. Ovaj je ritual napisan god. 1450. po svoj prilici u Poljicima. Napisao ga žakan Kuzma što sam što pak dao ga napisati. Nije se sačuvalo potpuno. U ovom fragmentu našao se konac koledara (mjesec decembar), zatim o krštenju djece, o preporučivanju duše i o obredima kod ukopa. Ovaj je ritual bio također napisan za svjetovne popove. Spomenik ovaj bio je vlasništvo Brčićevo, sada se nalazi vjerojatno u Petrogradu.

d) Ritual, koji se sada nalazi u g. prof. I. Milčetića u Vraždinu. Imade u svem 16 pergamenih listova. Napisan je u 15. vijeku po svoj prilici na otoku Krku, gdje se je i našao. Rukopis je manjkav.

e) Tri rituala ili obrednika fra Šimuna Klimantovića ili Klemenovića. Košto se čini najznamenitiji je onaj obrednik, koji se sada čuva u redodržavnom arhivu Franjevacca III. reda u Zadru i koji sam obrednik mogao poitanje proučiti. Znamenit je ovaj obrednik i stoga, što je potpun, zaprema 235 pergamenih listova ili 470 stranica u dvanaestini, napisan je lijepom kurzivnom glagolicom. Pred samim obrednikom nalazi se šest lista od papira, koji su bili predmetnuti naknadno ovom obredniku. Svakako na ovom obredniku radio je Klimantović dulje vremena. Brčić je izračunao, da je na njem radio deset godina i osam mjeseci od god. 1501. do 3. veljače 1512. (ispravno 23. veljače 1512.) i kada ga je dovršio, poklonio ga je, kako se može razabrati iz jedne prilično oštećene bilješke, 14. juna 1512. fra. Ivanu Količiću u samostanu sv. Ivana prid Zadrom.

U ovom se obredniku nalazi ovaj sadržaj: 1. Blagoslov stola (slaveno-hrv. od 2.-9a lista), 2. Ovo su glave 10 zapovidi božjih (hrvatski, od 9b.—10a. lista), 3. Ovo je 7 milostinj telâsni (hrv., od 10a.—10b.), 4. Ovo je 12 člani svete verê, ki je ne veruje, spasen biti ne morê (hrv., 10b.—11a.), 5. Ovo je 7 darov duha sveta. — Ovo je 5 udov telâsni (hrv., 11a.—b), 6. Rêgula pokornih (slav.-hrv., od 12.—23), 7. Testament blaženoga Frančiska (hrv. od 23b.—28a.), 8. Oficij obučenija. V ime božije, amen. Ovo jest red oblići brata ili sestru tretoga rêda blaženoga Frančiska (hrv., od 28a.—32a.), 9. Profes pokornih (hrv., od 32a.—33a.), 10. Kustacioni pokornih. V ime božije, amen. Ovo jesu kustacioni bratije pokornih tretoga reda blaženoga⁴ Frančiska provincije Dalmacije, učinjeni oda vse bratije na kapituli na školji Galevci prid Zadrom na lêt božjih 1492. na 12. dan miseca aprila (hrv. popis od 33a.—43.), 11. Plač gospoje, crkveno prikazanje u stihovima (trohejskim osmercima). Ovo prikazanje nije Klimantović izradio, već ga je prepisao iz starijih glagolskih rukopisa, jer ga nalazimo i u rukopisima 15. vijeka, tako u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslavske akademije u Zagrebu pod signaturom IV. a. 92., samo u tom se razlikuje Klimantovićev prijepis ovoga prikazanja od starijega akademij-skoga prijepisa (IV. a. 92.), što imade njegov prijepis do 70

stihova više na početku prikazivanja no onaj akademijski. Klimantovićevim rukopisom poslužio se je po svoj prilici i bosanski pisac Matija Divković, koji je ovo djelo izdao bosanskom bukvicom (u Klimantovićevu obredniku od 44.—69a.), 12. Šekvencije mrtvih. Jedanaest vrlo lijepih pogrebnih pjesama, i to : a) ova je gredući po mrtvaca, b) šekvencija na sprovodu, c) šekvencije nad grobom, kada telo v grob položet, d) šekvencija nad junakom (mladićem nevjenčanim), e) šekvencija nad mladim junakom, f) šekvencija, pokle se zakopa človik, g) šekvencija puku, pokle zakopaju človika, h) šekvencija za brata dragoga, i) šekvencija blažene gospoje, j) šekvencija svetoga tela božija i k) šekvencija Marije Mandalene. Ove su šekvencije bile po svoj prilici i vrelom raznim narodnim naricaljkama, kakve su Vuk i drugi zabilježili. (U Klimantovićevu obredniku od 69a.—82.), 13. Počinju pokorni psalmi od prve srêde korizme v proste dni vazda po jutrnji. Od mrtvih govorimo 7 psalmov za pokoru, poklonivši kolêna, amen (slav.-hrv., od 83. do 93.), 14. Oficij mrtvih (slav.-hrv., od 94. do 116a.), 15. Čin ulijanija, čin dati nemoćniku telo božija (hrv., od 116a.—121a.). 16. Priporučenje duše (hrv., od 121a.—126a.), 17. Pogrêb mrtvih (hrv., od 126a.—139a.), 18. Pogrêb dičice (hrv., od 139a.—145a.), 19. Čin krstiti dite (hrv., od 145a.—160.), 20. Rubrika fabulê (na listu 161a.), gdje se nalazi ova bilješka : „Te fraške napisah na Zaglavi pri svetom Mihovili miseca pervera 8. tekućega let božjih 1505. I tada biše mnogi glad v Zadri i po vsoj Dalmaciji i po vsem svitu. V Zadri ne biše pšenice ni ozimca ni prosa ni sirka ni nijednoga žita, ne biše ča ni zrna kupiti. I tada nevoljni Hristjane gladom mrahu. Ojme, iju gorê nam! Sagrišismo prêd gospodinom bogom i za naša bezakonija da na nas takovu kaštigu (da) gladom, kakova ni bila za pametara za vas svit. A to zapisah ja fra Šimun Klimantović trêtoga rêda, komu je zemlja mati, črvi druži, grob otačastvo, grisi bogatstvo. Bože, smiluj se na mene grišnika i na vse Hristjane, amen. I tada činihu kruh v Zadri od boba i ne biše ga, 21. Misa za mrtvih (slav.-hrv., od 161a. do 169a.), 22. Počinjet spovid (hrv., od 169.—177.), 23. Nauk na spovidi popu (hrv., na 178. listu), 24. Nauk človiku na spovidi i ostalo o ispovidi (hrv., od 179.—199a.), 25. Kazi papini i biskuplji (hrv., od 199b.—201b.), 26. Otrišenje općeno (hrv., 201b.—202b.), 27. Molitva blagosloviti kruh i voće na dan sv. Blaža (slav.-hrv., od 202b.—204a.), 28. Blagoslov janjca na vazam, — blagoslov sira i jaja, — blagoslov kuće nove ili mesta nova, — blagoslov

svrhu vsake piće (= hrane), ku je bog stvoril za človika, — blagoslov nove plavi ili navi ili driva, — blagosloviti varinu na dan Barbare (od 204b.—215a.), 29. Deset vertudi iliti reći 10 kreposti, ke ima sveta misa (hrv., od 215b.—218b.), 30. Način odrišivati človika od griha i prokletstva (slav.-hrv., od 219. do 225b.), 31. Bula fra Šimuna Klemenovića od jubilêja, koga da Aleksander papa VI. na let rojenija božija 1000 i 500 i 2. (Prijevod hrv., od 225b.—227b.), i 32. Kronika (hrv., od 227b.—234.).

Iz ovoga sadržaja razabiremo, da je Klimantović uvrstio u svoj obrednik i pjesnička djela kao „Plač gospoje“, crkveno prikazanje, i 11 šekvencija ili pogrebnih pjesama. Baš odatle, što je Klimantović uvrstio u svoj obrednik i ovakova djela, jasno razabiremo, da su naši Franjevci u svojoj crkvenoj službi promicali i umjetnu hrvatsku poeziju, a to je tim znamenitije, što je za takovu poeziju doznao cio narod, dočim su pjesme kasnijih dubrovačko-dalmatinskih pjesnika osim rijetkih slučajeva poznavali samo rijetki prijatelji dotičnih pjesnika. Većinu ovoga obrednika prepisao je Klimantović iz starijih rukopisa. Ja sam sam naišao u starijim i mlađim rukopisima na posve istu duševnu građu. Posve pouzdano mogu reći, da je Klimantović sam napisao samo kroniku i preveo bulu pape Aleksandra VI. i po svoj prilici pobilježio kostitucioni ili naredbe, koje rade o vladanju trećoredskih redovnika u Dalmaciji, Kvarneru i Istri od god 1492.

Brčić u pomentoju svojoj radnji spominje još dva Klimantovićeva obrednika, kojih ja nijesam vidio, ali koji se mnogo ne razlikuju sadržajem svojim po opisu Brčićevu od ovoga, što sam ga ovdje opisao, samo što su mnogo kraći i trošniji. Jedan, od koga su se sačuvala 33 lista, napisao je god. 1509., a drugi, od koga su se očuvala 74 lista, napisao je god 1514. u samostanu sv. Marije na Glavi otoka Krčkoga.

f) Ritual fra Šimuna Glavića Šibeničanina, napisan god. 1529. Glaviću je bio uzorom Šimun Klimantović. Njegov ritual sadržaje : 1. Počinje regula bratije ot kajanja tretoga reda svetoga Frančiska blaženago ; 2. A ovo sada počinje tastament svetoga Frančiska i hoću, da se čte s rêgulom bratji i sestram ljubveno boga radi. Čti umiljeno. 3. Ovo jesu riči obećanija bratije i sestar tretoga rêda svetoga Frančiska ; 4. Ovo je red obličii brata ili sestru trêtoga rêda blaženoga Frančiska : 5. V ime božije, amen. Ovo jesu kuštacioni bratije pokornih tretoga reda blaženoga Frančiska provencije Dalmacije, učinjeni od vse

bratije na kapituli na Školji Galevci prid Zadrom na let božjih 1492. na 12 dan miseca aprila; 6. Ovo jesu prošćenija puna, dopušćena od pape Šiksta 8-ga, od Aleksandra pape i od mnogih papi crikvam od svetoga Frančiska, fratrom, kako jesu prošćenja aliti stacioni u crikvah rimskih. Ova se prošćenja navode po mjesecima sa još nekim dodacima; 7. Ovo jesu imena svetih i blaženih tretoga (reda) svetoga Frančiska fratrov pokornih; 8. Ovo jesu plemeniti, ki su bili tretoga reda svetoga Frančiska; 9. Ovo je plač blažene divi Marije, crkveno prikazanje; 10. Ovo je 10 kriposti, ke ima sveta misa. I te kriposti more imiti svaki krstjanim, ki ljubveno i devoto stoji na svetoj misi, moleći gospodina boga; 11. Šekvencija svetoga tela božja; 12. Ovo je odrišenje nad mrtvacem; 13. Proštenja, što ih dadoše pape redu sv. Frančiška; 14. Kronika.

U ovom ritualu imade dosta i kasnijih bilježaka. Rukopis ovoga rituala čuva se u arhivu Jugosl. akademije pod sign. I a. 25.

g) Štampani obrednik ili ritual po svoj prilici u Senju g. 1508., o kom govori I. Brčić u Radu LIX. str. 166. i 167., sadržaje razmišljanje o smrti, pokrepljenje bolesnika, molitve za onoga, koji je na umoru, o pričesti bolesnika, o posljednjem pomazanju, o preporučivanju djece, o pogrebu kršćanske djece, o blagoslovu vode, o ženidbi i različite blagoslove i molitve.

h) Krnji ritual fra Andrije Čučkovića, koji je djelovao u samostanu sv. Marije Mandaline (sv. Grgura) u Koprju. Ovu je knjižicu našao Ivan Brčić god. 1867, u selu Žmanu blizu Zaglave, te je po svoj prilici neko vrijeme pripadala Zaglavskom samostanu. Ova knjižica imade 6 listova u maloj šesnaestini, a sadržaje dva zadnja kapitula pravila sv. Frančiska i način oblačiti brata i sestru trećega reda i možda oporuku. Ni onda, kada je ta knjižica cijela bila, nije sadržavala još nešto drugo, jer se kaže u bilješci, da je to „regula“. Napisana je bila ta knjižica god. 1529 u Koprju.

i) Odlomak rituala od 6 listova, što ga je napisao fra Mikula Milohnić na otoku Krku god. 1773. Rukopis nalazi se u gosp. prof. I. Milčetića.

j) Dvolist rituala, što se čuva u studijskoj biblioteci u Ljubljani, sadržava blagoslov vina i voća, bit će da polazi iz 14. vijeka.

k) Jedan list rituala, što ga spominje Brčić, navode se molitve kod preporučivanja duše i kada se mrtvac nosi u crkvu. Napisan je u prvj polovici 15. vijeka.

1) Brčić spominje jošte jedan odlomak rituala od 17 pergamenih listova, koji se nalazi u čertkovskoj biblioteci u Moskvi i koji je napisao fra Juraj.

m) Jedna vrst protestanskoga rituala sačuvala se u knjizi „Crikveni ordinalac“, koja je bila štampana u Tübingenu god. 1564. u 400 primjeraka.

7. Oficiji ili službe za svetkovine raznih svetaca.

Ovakovih oficija ili službi za svetkovanje raznih svetaca imademo više. Rukopisi svih ovih su razmjerno dosta mladi, većinom iz 18. vijeka, pisani su slaveno-hrvatskim jezikom (katkada sa primjesama rusizama) i narodnim hrv. jezikom. Slaveno-hrvatskim je jezikom pisan onaj dio, koji radi o strogo crkvenom obredu, a hrvatskim onaj, koji daje upute u taj obred. Za sada su mi poznati ovi oficiji :

a) U samostanu Franjevaca III. reda u Zadru nalazi se rukopis oficija, košto prof. I Milčetić reče, iz 17 vijeka, a sadržaje oficij prisvetoga Spasitelja u 3. nedilju juleja po svemu štat u vladaniju privedre republike bnetačke, zatim oficije onih svetaca, koji nijesu propisani za cijelu katoličku crkvu i napokon na 10. decembra oficij prenesenija svete kuće blažene divice Marije.

b) U arhivu Jugoslavenške akademije u Zagrebu pod sign. IV.a. 46. čuva se : Oficij blažene divi Marije od gori karmelitaske, znet iz bervijala rimskoga latinskoga, ki bi štampan (v) Bnech 1695, pod Andrijem Poleti pod znamenom Talije, a ja ga kopijah leta 1721. na harvatsko slovinski jezikom materinskim dan 27. ijulija (v) Dobrinju. Pop I v a n U r a v i ć, plov an dobrinjski, pisah.

c) U arhivu Jugoslavenške akademije u Zagrebu pod sign. III. a. 13. čuva se : „Žunta za govoriti oficij i mise od fratar tretoga reda svetoga oca našega Frančiska, ispisana od mene fra Dumeniga Zeca, ovdí stojeći pri svetomu Garguru u Kopru. Ovo godišće 1752. na 16. decembra počimljem pisati, a bog da zdravom dospiti, amen“. Kada je dovršio pomeniti fra Dumenigo Zec ovo djelo, pokazuje nam ova bilješka . „Svarha ovoga miseca (decembra), nije drugo nego kako u brevijalu i misalu. Svakoj končini videh konac na 25. febrara 1753“. Djelo ovo govori u zbijenoj formi o crkvenim dužnostima i obredima (oficijima), koje imadu Franjevci trećega reda svaki dan obaviti.